PHONETIC PARTICULARITIES IN CONSTANTIN DIACONOVICI-LOGA'S PAPER - THE ORTOGRAPHY OR GOOD LETTER FOR THE AMENDMENT OF WRITERS OF THE ROMANIAN LANGUAGE, BUDA, 1818. VOCALISM

Loredana-Liliana Buzoianu

Assist. PhD, „Dunărea de Jos" University of Galați

Abstract:I chose to study the text of Constantin Diaconovici-Loga " Orthografia sau dreapta scrisoare pentru îndreptarea scriitorilor limbii românești, text printed at Buda in 1818. It was written using the Romanian Cyrillic script of the time and has a relative stability, higher than the Cyrillic script of previous centuries and much larger than that of the Latin lettering proposed by the various etymological orientations in the second half of the nineteenth century. I focused on identifying the phonetic features in this text, addressing only to vocalism.

Keywords: language, Orthography, phonetic, Constantin Diaconovici-Loga , vocalism

Particularităţi fonetice

Vocalismul

Vocale anterioare

1. Conservarea lui *[e]* aton se întâlneşte în cuvinte de origine latină: *adecă* (p. 12) (< lat. *ădaequē* "deopotrivă, la fel", cf. DER, s. v. *adică*; et.nec., cf. NDULR) cu 10 recurenţe în text. Al. Procopovici vorbeşte în *Dacoromania* (Buletinul "Muzeului Limbii române", Sextil Puşcariu, Vol. X, p. 73) de formele *adecăte, adecăle*, forme pe care Constantin Diaconovici-Loga nu le preia, el folosind forma *adecă* pentru a ilustra sensurile: *cu alte cuvinte, de exemplu*. La început *adecă* a fost simţit ca sinonimul lui *iată, uite*, de aici echivalenţa cu *iată-te, uită-te*, alături de care au apărut şi formele *adecă-te, adecă-le*, unde *-te* din *adecă-te* era considerat "acuzativul conjunct al pronumelui tu" (v. p. 75), iar *-le* din *adecăle* era considerat de L. Spitzer "pronominalul *le*". Acest raţionament s-a născut din faptul că *adecă* era întâlnit în vecinătate semantică cu *iată-te*, *uite-te*, de aici şi analogia *adecă-te*.

Şi în cuvântul *atuncea* (p. 15) (22 recurenţe) se observă un *[e]* etimologic conservat: *atuncea* < *lat. *ad tunc ce*, cf. DER.

2 Alternanţa *[e]* / *[i]*: pronumele negativ *niminea* (p. 39) având recurenţă unică, alternează cu *nimenea* (p. 48) înregistrat de 7 ori, în care se observă preferinţa pentru pentru forma cu *[e]*, prin urmare impunându-se forma literară actuală. O altă situaţie de alternanţă *[e]* / *[i]* o întâlnim la articolul nehotărât *neşte* (p. 87) având 3 ocurenţe şi *nişte* (p. 83) care apare de 2 ori.

3. Conservarea lui *[e]* în cuvintele: *cetim* (p. 75), *cetire* (p. 4), *cetitorii* (p. 4), *besericesc* (p. 6), *beserică* (p. 78).

4. După fricativele dental alveolare *[s]* şi *[z]*, şuierătoarea *[ş]*, vibranta *[r]* şi africata dentală *[ţ]* nu se produce velarizarea vocalelor anterioare *[e]*, *[i]* şi datorită tendinţei latinizante a autorului, *[ă]* şi *[î]* sunt înlocuiţi cu *[e]* şi *[i]* (vezi Vasile Țâra, C. *Diaconovici Loga şi problemele limbii române literare*, în *Constantin Diaconovici Loga*, Culegere îngrijită de Ion Iliescu, Universitatea din Timişoara, 1971, p. 21). De exemplu: *ţerilor* (p. 7),

BDD-A32425 © 2020 "Petru Maior" University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:47 UTC)

respunzindu-se (p. 9), *respunderea* (p. 9), *streine* (p. 10), *înfiinţetoare* (p. 10), *învăţetoriu* (p. 12), *nesevârşite* (p. 15), *stremute* (p. 17), *remână* (p. 28), *segeţile* (p. 80), *serutare* (p. 83), *strelucitele* (p. 83), *respunsurile* (p. 84), *resfăţare* (p. 75), *selta* (p. 74), *perzetoare* (p. 71), *arete* (p. 69), *mazerea* (p. 50), *înredăcinează* (p. 70), *ţerenească* (p. 70), *învăţetură* (p. 69), *selbatice* (p. 50), *reşini* (p. 51), *arzetoare* (p. 51), *repitoare* (p. 50), *paserile* (p. 50), *repi* (p. 42), *sei* (p. 13), *stremoşilor* (p. 13), *şerpele* (p. 54), *aşezemântul* (p. 54).

5. Există şi alternanţa *[e]* / *[ă]* după consoana vibrantă *[r]* doar în trei situaţii. În cazul formelor *rebdarea* (p. 23) / *răbdăm* (p. 78), primul cuvânt apare de 5 ori în text, în timp ce a doua formă apare de 3 ori. De asemenea, în formele *strămutat* (p. 69) / *stremute* (p. 17), prima înregistrată o singură dată, iar cealaltă de două ori şi în *rău* (p. 43) care alternează cu *reotate* (p. 79). Cuvântul *rău* apare de nouă ori în text, în timp ce *reotate* este înregistrat cu 3 recurenţe.

6. Hiatul *[e-i]* se păstrează în cuvântul *streini* (p. 76) care este înregistrat cu 13 recurenţe în text.

7. *[e]* alternează cu *[ă]* în*: ostăneală* (p. 90) / *ostenealele* (p. 90).

8. *[â] > [i]*: *respunzindu-se* (p. 9), *vind* (p. 66), *tinerului* (p. 60), *sirguinţă* (p. 60), *cultivindu-se* (p. 35).

9. Dacă la Radu Tempea în *Gramatica* există generalizarea formei *să* a pronumelui reflexiv *se* în exemple precum: ”*silindu-să [VII/7^{r}]*; *a să chivernisi [I/4^{r}]*; *înţelenindu-să [IV/5^{v}]*; *să va odihni [IX/8^{r}]*; *să apleacă [21/21^{r}]”* (Andreea Drişcu, *Gramatica românească a lui Radu Tempea. Ediţie critică şi studiu lingvistico-filologic,* 2013, p. 50), Diaconovici-Loga respinge folosirea pronumelui reflexiv *să,* scriind constant pronumele cu *se,* spre exemplu: *socotindu-se* (p. 77), *se zice* (p. 77), *îndeletnicindu-se* (p. 78), *se înţelege* (p. 79).

10. După nazala labială *[m]*, vocala *[e]* s-a diftongat în *[ie]*, iar autorul nostru notează cu grafemele *ï şi e* diftongul *[ïe]* în cuvinte precum*: mielul* (p. 54), *mieluşeii* (p. 61), *miezul* (p. 64), *miei* (p. 84).

11. Foarte rar *[u] > [e]: mulţemire* (93), spre deosebire de *Gramatica* lui Radu Tempea unde apare deschiderea vocalei posterioare *[u]: ”mulţămitoare [162/91^{r}]*, iar fenomenul velarizării vocalelor anterioare este frecvent întâlnit: ”*părete [20/20^{v}]*, *dăsag [34/27^{v}] năcaz [35/28^{r}]*, *zăr [40/30^{v}]*; *său [42/31^{v}]; cădările [174/97^{r}]”* (vezi Andreea Drişcu, *Gramatica* lui R. Tempea, p. 50).

12. *[e] ([i])* nu s-a sincopat în forme de tipul: *direge* (p. 57), *diregătorie* (p. 39), *înderept* (p. 92), *perini* (p. 66). Fenomenul este înregistrat frecvent în graiuri din Banat şi Transilvania. Apar însă şi forme cu vocala sincopată: *drept* (p. 4), *îndreptare* (p.34), *dreptate* (p. 23), care ar putea fi puse pe seama influenţei limbii literare.

13. Semivocala *[i]* este notată cu o frecvenţă destul de ridicată, în condiţiile în care atribuim lui *å* valoarea *[ia]*, în cuvinte ca: *bucuriia* (p. 87), *câmpiia* (p. 15), *scriiau* (p. 13), *fieştecăriia* (p. 27), *bogăţiia (p. 31), prunciia* (p. 43), *căriia* (p. 45), *împărăţiia* (p. 50), *pescăriia* (p. 54), *smereniia* (p. 70), *petrecaniia* (p. 74), *jeniia* (p. 75), *vredniciia* (p. 77), *viiaţa* (p. 79), *avuţiia* (p. 81), *statorniciia* (p. 80). Există situaţii când *[ia]* este notat cu *[ïa]* în cuvinte precum: *viaţă* (p. 37) înregistrat de 3 ori. *Bucuria* (p. 52) are 2 ocurenţe, *împărăţia* (p. 51) are 5 ocurenţe în raport cu *împărăţiia* care apare o singură dată în text.

14. Este atestată închiderea lui *[e]* aton înaintea articolului hotărât *-le*, deci în poziţie de disimilare: *proverbiile* (p. 26), *mădulările* (p. 37), *petrile* (p. 50).

15. Foarte rar întâlnim închiderea vocalei *[e] > [i]* în *privigherile* (p. 90).

2.2.1.2. Vocale posterioare

1. Notarea lui [*u*] final este respinsă. Această situaţie apare doar cuvântul *osu* (p. 60).

BDD-A32425 © 2020 “Petru Maior” University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:47 UTC)

2. Astfel, metafonia lui *[o]* apare la termenul *persoană* (p. 8) < lat. *persona*; la Diaconovici-Loga, neologismul redă grafia termenului latin din care provine: *persóna(e),* semnul diacritic indicând pronunţia diftongului.

3. Închiderea vocalelor neaccentuate *[o] > [u]* este un alt fenomen întâlnit în *Orthografie: articul* (p. 11), *încorunează* (p. 77).

4. Fenomenul invers al deschiderii vocalei posterioare *[u] > [o]* este mai des întâlnit*: reotate* (p. 79), *greotăţi* (p. 47), *franţozeşte* (p. 76).

5. *[i] > [o]: înfăţoşare* (p. 88).

6. Sincoparea lui *[u]* în cuvintele: *înfrumseţat* (p. 90), *înfrumseţând* (p. 93).

7. *[e] > [u]: vijuliile* (p. 79).

8. Trecerea lui *[î]* la *[u]* în *umplem* (p. 77), *umbla* (p. 74).

2.2.1.3. Vocale centrale

1. După consoanele dure *[s], [ş], [r]* se produce velarizarea vocalei anterioare *[e]: sfârşaşte* (p. 67), *sevârşaşte* (p. 56), *adusărăm* (p. 73), *săcetate* (p. 63), *hotarăle* (p. 81), *friarălor* (p. 74). De altfel, fenomenul de velarizare a vocalelor anterioare [*e*] şi [*i*] după consoanele dure *[s], [z], [ţ], [r], [j]* este rar întâlnit în Transilvania.

2. Vocala *[ă]* nu a trecut la *[e]* după dentala *[t]* în cuvinte precum: *litără* (p. 6), *istăţ* (p. 68), *istăţimea* (p. 69).

3. Precedat de consoane labiale şi labiodentale, vocala *[e]/ [i]* evoluează la *[ă]* producându-se velarizarea vocalelor anterioare*: desvăli* (p. 67), *servătoarea* (p. 83), *pulbăre* (p. 57), *curcubău* (p. 61), *gălbănos* (p. 64), *vărtutea* (p. 53). Fonetismul etimologic *fămeiésc* (p. 14) alternează cu *femeiésc* (p. 14), amândouă fiind înregistrate cu recurenţă unică în text.

4. După *[s], [ţ], [z]* diftongul *[e̯a]* se reduce la *[a]* în poziţie tare: *cetăţanului* (p. 42), *cetăţan* (p. 42), *îmbogătăţască* (p. 35), *fierbinţală* (p. 63), *însamnă* (p. 10), *samă* (p. 15), *franţozască* (p. 58), *păzască* (p. 36).

5. Există alternanţa *[e̯a]* / *[a]* în formele *samă* (p. 15) / *seamă* (p. 79), primul cuvânt având 8 ocurenţe şi cel de-al doilea cuvânt având 12 apariţii în text.

6. *[e] > [ă] / [a]* după consoanele *[n]* şi *[l]* în *lăpădară* (p. 13), *fânaţele* (p. 63) şi *năcazurile* (p. 48).

7. *[ă]* neaccentuat se păstrează în forme de tipul: *căştigat* (p. 86), *cătră* (p. 20) cu 36 de ocurenţe, *făşii* (p. 61).

8. *[a] ([ă])* analogic se păstrează în cuvinte precum: *datoriu (p. 51)*, *datorinţă* (p. 66), *îndatorează (p. 60)* apare frecvent şi în graiuri din Transilvania şi Banat.

9. *[o] > [ă]: lăcuiesc* (p. 58), *lăcuinţa* (p. 25), *lăcuieşte* (p. 52).

10. Alternanţa *[â] / [ă]/ [i]: vârtutea* (p. 34) cu 2 recurenţe / *vărtutea* (p. 53) recurenţă unică / *virtutea* (p. 42) cu 26 de ocurenţe.

11. *[ă] > [a]: paserile* (p. 50), *primavara* (p. 61), *harniciilor* (p. 75), *însaşi* (p. 78).

12. Se păstrează prepoziţia *pănă* (p. 3) în mod constant în tot textul, înregistrat de 22 de ori.

13. Este conservat un *[ă]* aton în cuvinte de origine latină: *lacrămi* (p. 72).

14. *[ă]* protonic medial este păstrat în *bărbat* (p. 53), *vrăjmaşii* (p. 8).

15. Sincoparea vocalei *[ă]* în *aprătorii* (p. 60).

16. *[î]* trece la *[u]* în *curuΔnd* (p. 49) fiind notat frecvent în textele scrise în Transilvania şi Moldova (vezi *Istoria limbii române. Epoca veche (1532-1780),* coordonator I. Gheţie, p. 300).

2.2.1.4. Diftongii

1. Diftongul *[iu]*, etimologic sau analogic, apare des în text şi este notat prin slova *[ü]* la sfârşitul unor substantive sau adjective: *sporiul* (p. 83), *făcătoriu* (p. 82), *învăţetoriu* (p. 58), *luătoriu* (p. 57), *muritoriu* (p. 59).

BDD-A32425 © 2020 "Petru Maior" University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:47 UTC)

2. Diftongul *[ęa]* redat prin slova *[™]* se înregistrează consecvent la substantivele feminine terminate în *[e]* având înainte consoană şi articulate hotărât, la timpul imperfect al verbelor, la cuvintele derivate cu *–esc / –ească* în cuvinte ca: *preţuirea* (p. 69) *împlinirea* (p. 68), *învăţarea* (p. 68), *creşterea* (p. 68), *îndreptare* (p. 73), *cultivirea* (p. 73), *dormeà* (p. 15), *mergeà* (p. 15), *stăpânească* (p. 15), *socotească-se* (p. 47), *românească* (p. 58).

3. Diftongul *[oa]* notat prin slova *[ó]* şi *[Σa]* (aspect analizat delaliat în studiul valorilor slovelor) este înregistrat în numerale, adverbe, conjuncţii, substantive, adjective, verbe, pronume: *noastră* (p. 84), *toate* (p. 85), *virtuoasă* (p. 82), *noaptea* (p. 61), *floare* (p. 61), *zioa* (p. 61), *luminoasă* (p. 61), *oamenii* (59), *soare* (p. 58), *arinoasă* (p. 70), *noaosprezece* (p. 56).

4. Diftongul *[ie]* notat în text cu *[ïe]* sau *[ê]* s-a conservat în cuvinte ca: *iertăciunii* (p. 84), *iertare* (p. 84), *vieţii* (p. 90), *sirguieşti* (p. 93), *ploaie* (p. 61), *mieluşeii* (p. 61), *măiestrie* (p. 57).

5. Diftongul *[ia]* redat prin slova *[å]* s-a conservat în cuvinte: *iarna* (p. 14), *văpaia* (p. 14), *viiaţa* (p. 28).

6. Diftongul *[ia]* alternează cu *[ie] în: viaţă* (p. 51) / *vieţii* (p. 52); *iarbă* (p.60) / *ierburi* (p. 25).

Având în vedere că textul editat se încadrează la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea, acesta este uşor de parcurs, iar din punct de vedere fonetic faptele analizate în acest capitol prezintă unele particularităţi datorate contactului cu limbile de cultură şi etimologismului scrierii.

BIBLIOGRAPHY

DIACONOVICI-LOGA, CONSTANTIN, *Gramatica românească*, text stabilit, prefaţă, note şi glosar de Olimpia Şerban şi Eugen Dorcescu, Editura Facla, Timişoara, 1973.

EUSTATIEVICI BRAŞOVEANUL, DIMITRIE, *Gramatica rumânească*, ediţie, studiu introductiv şi glosar de N. A. Ursu, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1969.

GAFTON, ALEXANDRU, *Introducere în paleografia româno-chirilică*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, 2003.

GLRV = FRÂNCU, CONSTANTIN, *Gramatica limbii române vechi (1521-1780)*, Editura Demiurg, Iaşi, 2009.

CHIVU, GHEORGHE; COSTINESCU, M.; FRÂNCU, C.; GHEȚIE, ION (coordonator); ROMAN MORARU, A.; TEODORESCU, M., *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780)*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1997.

HRISTEA, THEODOR, *Calc, traducere şi împrumut lexical*, în „România literară", anul X (1977), nr. 33

ROSETTI, AL., *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, Editura pentru literatură, București, 1968.

DRIȘCU, ANDREEA *Gramatica românească a lui Radu Tempea*. *Ediţie critică şi studiu lingvistico-filologic*, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Iași, 2017.

ȚÂRA, VASILE, *C. DIACONOVICI LOGA şi problemele limbii române literare*, în *Constantin Diaconovici Loga,* Culegere îngrijită de Ion Iliescu, Universitatea din Timişoara, 1971, p. 21.

BDD-A32425 © 2020 "Petru Maior" University Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:55:47 UTC)